

УДК 342.4(497.1)“1946“(093.2)
342.4(47)“1946“(093.2)

ПРЕСЛИКАНА ИЛИ САМОБИТНА ДРУШТВЕНА ИЗГРАДЊА: КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА УСТАВА ФНРЈ (1946) И „СТАЉИНСКОГ“ УСТАВА СССР-а (1936)

Др Мирослав ЈОВАНОВИЋ
Филозофски факултет у Београду

Проблематика тумачења законских аката у реал-социјализму је веома сложено теоријско и методолошко питање које, по правилу, намеће много више дилема но што нуди реалних одговора. Основне начелне дилеме проистичу из чињенице да правна акта, поготово ако је реч о најважнијим од њих, попут устава, представљају у исто време, на правном али и симболичком нивоу, и друштвени уговор који омогућава функционисање друштва и правну основу за изградњу државе и друштва, али и, по дефиницији, заправо пројектоване слике жељене државе и друштва, којима дато друштво (бар декларативно) тежи. Тим пре што се – како је наглашавао Мишел Фуко – држава и закони не могу узимати као датост једне власти, већ само као њени коначни видови. И да је, да би се разумело функционисање једне власти, независно од датости какве су закон и држава, неопходно сагледати односе моћи и стратегије који се граде унутар апарата.¹ Ове дилеме и начелна питања су израженији уколико је реч о важним законодавним актима који су у време свог настанка изазивали бројне недоумице, идеолошка размимоилажења и сукобљавања. Довољно је подсетити се колико контроверзи и политичко-идеолошких несугласица, расправа и сукобљавања је изазивао (и у великој мери још увек изазива) нпр. Устав СФРЈ из 1974. године. У том погледу карактеристичан је и први послератни устав, донет у комунистичкој Југославији 1946.

Имајући у виду теоријске недоумице и ограничене анализе законских аката, поготову у вези са функционисањем власти, њихова анализа ипак није неупутна. Тим пре уколико на основу њих покушавамо да осве-

¹ Наведено према: Mark Abeles, *Antropologija države*, Beograd, 2001, str. 119.

тлимo питање пожељног друштвеног модела који се изграђује и пројектованих визија друштва и државе којима се тежи.

У том погледу анализа законодавства Југославије након 1945. године отвара много простора за разумевање системских друштвених и политичких промена које су наступиле у последњим месецима Другог светског рата и након његовог окончања. Али исто тако треба бити свестан чињенице да је готово све правне акте из тог периода, као и низ практичних политичких решења, и нарочито изградњу државног апарата и система власти, у потоњим годинама пратио низ контроверзи и да су она најчешће била идеолошки и демагошки тумачена.

Те дилеме уводе у једну специфичну историографску проблематику која се, уже посматрано, тиче и тумачења устава и знатно шире односа/сукоба Југославије и СССР-а, који се развио из идеолошког сукоба КПЈ и ИБ-а, 1948. године. Наиме, према неким тумачењима (Кардељ), Устав ФНРЈ из 1946. је чак послужио као основа за касније нападе Стаљина на Тита.² Ако се то има у виду, лако је разумети што се из таквог идеолошког дискурса, у каснијим тумачењима овог правног акта, ушло у формирање два у великој мери супротстављена гледишта на историјски развој југословенске државе и друштва у годинама након Другог светског рата. Према њима – југословенско друштво/држава изграђивани су:

1. преузимањем совјетског модела;
2. аутохтоним изграђивањем социјалистичких основа друштвеног и државног развоја, плански и систематски још од 1941. године.

Та два доминантна, супротстављена (и у основи искључујућа) модела, два дискурса у разумевању и тумачењу прошлости, временом су прерасла у стереотипне обрасце. Друштвена функција стереотипних представа о послератном југословенском развоју дуго се сводила на идеолошку пропаганду и, са стране југословенских аутора, давање легитимитета југословенској политици након 1945. и 1948. године. Посредно, служила је доказивању идеолошке правоверности југословенских комуниста, током нечега што су они доживљавали као латентну борбу за идеолошку превласт у комунистичком свету (и доказивања „нашег“ првенства у правоверном тумачењу „класика марксизма“). У исто време такав стереотипни дискурс у тумачењу прошле стварности уграђен је у пантеон друштвених митова који су чинили основу за легитимисање власти и самоидентификацију југословенског друштва (попут митова о самобитности југословенске социјалистичке револуције, братству и јединству, самосталном војном ослобођењу земље 1944/45. и др.).

² Edvard Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957: Sećanja*, Beograd–Ljubljana, 1980, стр. 78.

Такав, идеолошки моделиран приступ тумачењу политичке стварности послератне Југославије умногоме је замаглио слику политичке и друштвене стварности, поготову у периоду 1944/45–1948. У том ракурсу, више или мање, текла су и тумачења основних правних аката, на првом месту Устава ФНРЈ из 1946.³ и његове зависности од совјетског обрасца, тј. „стаљинског“ Устава СССР-а из 1936. године.⁴ Довољно је навести само најкарактеристичније оцене које се могу наћи у литератури.

Страни аутори износе прилично уједначене оцене о карактеру Устава ФНРЈ. Џон Лемпи је изнео интересантно запажање о карактеру овог устава: „У јануару 1946, Уставотворна скупштина је ратификовала први од четири устава према којима се владало у Титовој Југославији, а сви су написани под руководећом руком Едварда Кардеља. Није се чуо ниједан глас протеста против занимљивог документа из 1946. Био је помно моделиран по совјетском уставу из 1936, па ипак ниједан од његових 139 чланова није користио реч *социјалистички* или било какву одредбу о Комунистичкој партији Југославије (КПЈ)“.⁵ Док се у новијој руској историографији може наћи следећа оцена: „Устав ФНРЈ, умногоме сличан Уставу СССР-а из 1936. године, постаје званична правна основа даљег развојка социјалистичких односа“.⁶

Насупрот томе, у делима југословенских аутора јасно се може уочити дихотомија. Интересантно је да је дихотомија уочљива како у делима политичара и идеолога партије (КПЈ/СКЈ), тако и у правним радовима и у историографским студијама.

У погледу ставова истакнутих политичара и идеолога, свакако су најважније и најкарактеристичније оцене самог Едварда Кардеља, за кога многи тврде да је био један од аутора (свакако најважнији) не само тог већ и осталих југословенских устава: „Искуства из народноослободилачке борбе била су нам ту веома поуздан водич (...) Дакако, то није био једини извор за конструкцију нашег Устава. Други извор су били Совјетски устав и совјетски систем. Тај утицај совјетског система био је, наравно, веома снажан (...) све су то били фактори који су утицали на то да наш Устав у великој мери буде, бар по облику, копија Совјетског устава“.⁷ Међутим, насупрот њему, аутори званичне историје Савеза комуниста Југославије из 1985. заступају дијаметрално супротно становиште – ни речи о совјетском утицају: „У складу с дотадашњим развојем Уставотворна скупштина прогласила је 31.

³ „Устав Федеративне Народне Републике Југославије“, у: *Службени лист ФНРЈ*, бр. 10, 1. фебруар 1946, стр. 74–94. (даље: „Устав...“).

⁴ „Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. Утверждена Чрезвычайным VIII съездом Советов Союза ССР, 5 декабря 1936 года (с последующими изменениями и дополнениями)“, Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков, *Очерк истории Советской Конституции*, Москва, 1987, стр. 284–313. (даље: „Конституция...“).

⁵ Džon R. Lempi, *Jugoslavija kao istorija: Bila dvaput jedna zemlja*, Beograd, 2004, str. 208.

⁶ *История Южных и Западных Славян*, Т. 2, Москва, 1998, стр. 181.

⁷ E. Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944–1957: Sećanja*, стр. 78.

сјечња 1946. први Устав ФНРЈ, који је правно учвршћивао демократске, социјалне и националне тековине народноослободилачке борбе, а садржавао и рјешења која су отварала перспективу социјалистичког развитка“.⁸

У историографији је такође уочљива идентична дихотомија. Тако Бранко Петрановић веома убедљиво скреће пажњу на несумњив совјетски утицај: „Успостављени систем је имао општи узор у систему СССР-а (...) Устав ФНРЈ је вршио рецепцију совјетских уставних и уопште политичко-правних решења. Основне установе су произилазиле из народноослободилачког рата и револуције (федерација, народноослободилачки одбори, итд.), али је основна концепција Устава преузета из совјетског Устава, па и неке институције“.⁹ Док, за разлику од њега, Душан Биландић уопште не спомиње, чак ни као могућност, совјетски утицај: „Уставотворна скупштина је 30. сјечња 1946. године донијела први Устав ФНРЈ који је озаконоио све дотадашње револуционарне промијене и дао уставну основу за даље провођење револуције, прије свега у експропријацији буржоазије и изградњи државно-социјалистичког друштвено-економског уређења“.¹⁰

Истоветна дихотомија уочљива је и у правној литератури. Тако Јован Ђорђевић недвосмислено указује на совјетски утицај: „Као правни докуменат он је у основи био састављен под идејним утицајем Устава СССР од 1936. Ова чињеница је била изазвана низом субјективних и објективних околности. Зато би било неосновано тврдити да је Устав од 1946. самостално и оригинално дело које се одвајало од теорије о социјалистичкој држави и уставности која је тада владала“.¹¹ А насупрот њему, Радомир Лукић ни речју не спомиње утицај совјетског устава: „Одлуке АВНОЈ-а несумњиво имају уставотворни карактер и у ствари представљају *привремени* устав нове Југославије. Оне су примењиване као такве и на основу њих је и донет први формални устав Федеративне Народне Републике Југославије од 1946. године“.¹²

Упркос разликама, сви аутори су Устав ФНРЈ из 1946. тумачили, посредно или непосредно, и као основу за изграђивање специфичног југословенског пута у социјализам. С обзиром на све наведене разлике у тумачењима, свакако је веома занимљиво анализирати до које је мере сам текст устава кореспондирао са совјетским уставом, у којој је мери био од њега зависан и да ли је представљао његову директну копију. Овом приликом биће анализирани они чланови устава који су дефинисали будуће друштвене основе Југославије (а биће остављена по страни, свакако значајна и интересантна, питања о дефинисању државног уређења, функционисању власти, судству итд.).

⁸ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Beograd, 1985, str. 334.

⁹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, Knj. 3: Socijalistička Jugoslavija*, Beograd, 1988, str. 67.

¹⁰ Bilandžić Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: Glavni procesi*, Zagreb, 1979, str. 104.

¹¹ Jovan Đorđević, *Ustavno pravo*, Beograd, 1982, str. 59.

¹² Лукић Радомир, *Увод у право*, Београд, 1974, стр. 409.

Компаративна анализа друштвених основа Устава ФНРЈ из 1946.

Будућем друштвеном уређењу и правима грађана послератне Југославије било је посвећено 30 чланова. У односу на укупан број чланова (139) друштвена материја у ужем смислу чинила је 22% устава. То, на свој начин, сведочи о значају који је друштвеним питањима поклањало тадашње политичко руководство земље. Од наведених 30 чланова, чак 18, или 60% је делимично или у целини преузето из Устава СССР-а из 1936. године. Наредних шест чланова, или 20%, урађено је на основу тада важећег совјетског законодавства. Ради се о питањима која је третирао тадашњи југословенски устав, али нису била регулисана по важећем совјетском уставу. Реч је о члановима којима су регулисана питања: власништва над земљом („земља припада онима који је обрађују“), брака, доступности јавних служби, организацији здравствене заштите, обезбеђивању слободе научног и уметничког рада и заштити ратних инвалида и деце палих бораца. Најзад, шест чланова, или такође 20%, није било преузето из совјетског устава, односно сачињено према узорима из тада важећег совјетског законодавства, већ је било написано у складу са специфичним потребама времена у коме је Устав ФНРЈ настајао. Реч је о члановима који су третирали питања: заштите лица у најамном радном односу, права жалбе против решења државне управе, права тужбе надлежном суду службеног лица за кривична дела, опште пореске обавезе, грађанског права да се тражи од државе накнада штете учињене незаконитим вршењем службе и кажњивости коришћења грађанских права ради промене и нарушавања уставног поретка.

Графички приказ односа зависности Устава ФНРЈ из 1946. од „стаљинског“ Устава СССР-а из 1936, може се изразити на следећи начин.

Друштвене основе Устава ФНРЈ 1946.

- Делимично или у потпуности преузето из Устава СССР – 60%
- На основу тада важећег законодавства 20%
- У складу са специфичностима југословенског развоја 20%

Детаљнија анализа текстова Устава показује начин на који је совјетска правна пракса, подједнако као и совјетско виђење друштва, инкорпорирано у текст Устава ФНРЈ.

Већ у првом члану Устава ФНРЈ, о основним начелима, може се уочити јасно ослањање на совјетска правна искуства. Конкретно, текст члана 1 представља комбинацију уставних решења садржаних у члану 13 совјетског устава из 1936. године и решења формулисаних у „Декларацији права народа Русије“ из новембра 1917. године, и веома је важан с обзиром на чињеницу да регулише питања државног уређења, равноправности народа и њиховог права на отцепљење. У оба уставна текста наводи се да је реч о „савезној држави“ и „слободно израженој вољи“ народа, односно република да живе заједно.¹³ Став о праву народа на отцепљење позајмљен је из једног од првих револуционарних совјетских правних аката, из Декларације права народа Русије, донете само седам дана након октобарског преврата, 2/15. новембра 1917. године.¹⁴ Но, почев од овог члана доследно у читавом уставу, направљена је једна разлика у односу на совјетска правна документа. Разлика која је, како су суптилно сугерисали поједини истраживачи,¹⁵ формална, али која је у потоњим интерпретацијама устава – нарочито након сукоба са ИБ-ом 1948. године – често тумачена као суштинска и узимана као јасан знак да је југословенско партијско руководство од самог почетка развијало другачији државни политички и социјални концепт у односу на СССР. Ради се о томе да, док совјетски устав државу и друштвено уређење уз целини третира као „социјалистичко“, аутори југословенског устава су државу и уређење третирали као „народно“, и доследно избегли употребу термина „социјалистички“, као уосталом и било какво помињање Комунистичке партије Југославије, што је, уосталом било директна последица времена у коме је текст устава настајао и политичке ситуације у којој КПЈ још увек није успоставила пуну политичку контролу и створила једнопартијски систем.

То формално дистанцирање од совјетске правне праксе, а суштинску зависност и жељу да се и у Југославији примене најважнија совјетска уставна и правна решења могуће је још јасније уочити ако се анализирају само они чланови Устава који се баве питањима будућег друштвеног уређења. Блок чланова Устава којима се регулише друштвено и економско уређење ФНРЈ обухваћен је главама IV и V „Друштвено-економско уређење“ и „Права и дужности грађана“. Овим члановима регулисан је широк круг питања – од проблема власништва, преко државне контроле у привреди, једнакости грађана, права жена, до односа цркве и државе, питања рада и обавезног образовања.

¹³ Упоредити: „Устав...“, стр. 74; „Конституција...“, стр. 287.

¹⁴ „Декларација прав народова России, 2(15) ноября 1917 г.“, *Декреты Советской власти*, Т. I, Москва, 1957, стр. 39–41.

¹⁵ Džon R. Lempí, *Jugoslavija kao istorija...*, str. 208.

Питање власништва третирано је у члановима 14, 16 и 18 Устава ФНРЈ. Иста проблематика третирана је у више чланова совјетског устава: 4, 5, 6, 10 и 13. Творци југословенског устава су у првом ставу члана 14 преузли форму државног власништва и задружне имовине (мада је она била позната и у међуратном законодавству) из члана 5 совјетског устава, али су убацили и форму „имовине приватних физичких и правних лица“,¹⁶ што је одговарало политичкој реалности послератне Југославије. У наредном ставу преузета је, готово од речи до речи, формулација из члана 6 совјетског устава – о рудним богатствима, води, саобраћајним средствима, пошти, телеграфу и телефону, као „општеној имовини“,¹⁷ док је последњи став, о контроли спољне трговине од стране државе, преузет из члана 13, став „3“ совјетског устава.¹⁸ Наредно важно питање, „општеној имовини“ и „народне привреде“, третирано је у члану 16, и у основи је преузето из члана 4 совјетског устава, с том разликом што је термин „социјалистичка“ у Уставу ФНРЈ замењен термином „народна“. ¹⁹ Најзад у члану 18 регулисано је важно питање гаранције приватне својине. Интересантно је да су прва два, кључна става овог члана, готово у целини преузета из члана 10 совјетског устава – о томе да се зајемчује приватна својина и наслеђивање приватне својине, као и да се право наслеђа уређује законом – док је, за разлику од совјетског, додата одредба да се зајемчује и „приватна предузимљивост у привреди“,²⁰ што је такође одговарало послератној југословенској политичкој реалности.

Проблематика односа државе и привреде, односно државне контроле у привреди третирана је у члану 15 Устава ФНРЈ. Кључна поставка – да „држава даје правац привредном животу и развоју путем општег привредног плана“ – преузета је готово у потпуности из члана 11 совјетског устава.²¹

Наредно важно питање – једнакости грађана – третирано је у члану 21 Устава ФНРЈ. Основни постулат, да су сви грађани ФНРЈ „једнаки и равноправни без обзира на народност, расу и вероисповест“, идентичан је првом ставу члана 123 совјетског Устава.²²

Проблематика бирачког права обрађена је у члановима 7 и 23 Устава ФНРЈ. На основу њих грађанима ФНРЈ дато је „опште, једнако и непосредно изборно право тајним гласањем“, као и бирачко право свим грађанима који су напунили 18 година „без разлике пола, народности, расе, вероиспо-

¹⁶ Упоредити: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 285.

¹⁷ Уп.: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 286.

¹⁸ Уп.: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 288.

¹⁹ Уп.: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 285.

²⁰ Уп.: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 286.

²¹ Уп.: „Устав...“, стр. 76; „Конституција...“, стр. 287.

²² Уп.: „Устав...“, стр. 77; „Конституција...“, стр. 309.

вести, ступња образованости и места становања“, и војницима Југословенске армије. Док је бирачко право одузето „лицима под старатељством, лицима која су судском пресудом лишена бирачког права“ и „лицима која на основу савезног закона изгубе бирачко право“. Ови ставови у највећим делом преузети су из члана 135, а неке појединости (директни избори) из члана 136, (о праву војника да бирају и буду бирани) из члана 138, (да су избори непосредни) из члана 139, (да је гласање тајно) члан 140, и (да је сваки делегат обавезан пред својим бирачима) из члана 142 Устава СССР-а.²³

Једна од најважнијих новина у друштвеном животу послератне Југославије било је давање бирачког права женама.²⁴ Та радикална новина била је третирана у члану 24 Устава ФНРЈ. И готово у целини представља текст преузет из члана 122 Устава СССР-а, са свим битним ставовима: о равноправности жена са мушкарцима у свим областима државног, привредног и друштвено-политичког живота (совјетски устав има и одређење културног живота); о једнаком праву на рад са мушкарцима, једнакој плати, праву на заштиту; о нарочитој заштити мајке и детета од стране државе.²⁵

Следеће важно друштвено питање – проблем односа државе и цркве – третирано је у члану 25 Устава ФНРЈ. Основна поставка, садржана у другом ставу, да је црква одвојена од државе, идентична је са истим ставом у члану 124 совјетског устава. Поред тога идентичан је и став који грађанима јемчи слободу савести.²⁶ Оно што се разликује је став да се грађанима јемчи и „слобода вероисповести“, као и да је дата слобода делатности верским заједницама чије се учење не противи Уставу. За разлику од југословенског устава, совјетски устав из 1936. штитио је „слободу спровођења религиозних култова и слободу антирелигиозне пропаганде“. Та специфичност ушла је у совјетско законодавство на прелазу из двадесетих у тридесете године, и била је повезана са притисцима државе на цркву и вернике. Важно је нагласити да је првим совјетским уставом, 1918. године била дозвољена „слобода религиозне и антирелигиозне кампање“.²⁷ Такође је интересантно да је и у уставима појединих земаља „народне демократије“, питање слободе вероисповести третирано као у Уставу ФНРЈ, попут албанског устава из 1946, односно бугарског из 1947. године.²⁸

²³ Уп.: „Устав...“, стр. 75, 77; „Конституција...“, стр. 311–312.

²⁴ О читавом проблему правног регулисања положаја жене у послератној Југославији, са прегледом старије литературе: Вера Гудац Додић, *Жена у социјализму: Положај жене у Србији у другој половини 20. века*, Београд, 2006, стр. 10–15.

²⁵ Уп.: „Устав...“, стр. 77; „Конституција...“, стр. 309.

²⁶ Уп.: „Устав...“, стр. 77–78; „Конституција...“, стр. 309.

²⁷ „Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов, в заседании от 10 июля 1918 года“, Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков, *Очерк истории Советской Конституции*, Москва, 1987, стр. 244.

²⁸ Уп.: *Novi Ustavi: Zbirka ustava donetih posle Drugog svetskog rata*, Београд 1948, стр. 44, 74.

Наредан важан проблем везан је за регулисање слободе штампе, говора и збора. Он је третиран у члану 27 Устава ФНРЈ, и у основи је решен идентично као и у члану 125 совјетског устава, тј. да је грађанима гарантована слобода говора, штампе, удруживања, зборова, јавних скупова и манифестација.²⁹

На идентичан начин, преузимањем основног правног постулата из совјетског устава, дефинисана су и питања неприкосновености личности (члан 28 у Уставу ФНРЈ, односно члан 127 у совјетском), неповредивости стана (члан 29 у нашем, односно 128 у совјетском), неповредивости писма (члан 30 Устава ФНРЈ, односно 128 Устава СССР-а).³⁰ Једина разлика је у томе што су аутори Устава ФНРЈ, након основног става, детаљније образлагали наведена питања, док су у совјетском праву она била регулисана посебним законским и подзаконским актима.

Једно важно питање, које је представљало потпуну новину у југословенској правној пракси, и у потпуности прати совјетску правну праксу, везано је за питање давања уточишта страним држављанима који су прогоњени „због борбе за права радног народа“ или због научног рада. Та проблематика обрађена је у члану 31 Устава ФНРЈ и представља готово у потпуности преузет члан 129 совјетског устава из 1936.³¹ Интересантно је да је та проблематика била третирана још у првом совјетском уставу 1918. године,³² и да је усклађена са општим револуционарним концептом совјетске спољне политике тога доба, као и да је од тог времена стално присутна у совјетском законодавству.

Још два питања посебно су важна приликом анализе друштвених основа и пројектоване слике будућег југословенског друштва. Пре свега то је питање рада и права на рад – с обзиром на чињеницу да су револуционарне друштвене промене изведене управо у име „радничке класе“. И питање обавезног основног образовања, на коме је предратна комунистичка пропаганда посебно инсистирала. Проблем рада и радних односа третиран је у члану 32 Устава ФНРЈ, и у великој мери је сачињен према форми и духу члана 12 Устава СССР-а. Проблем рада се третира као дужност сваког грађанина „да ради по својим способностима“, што у потпуности одговара совјетској дефиницији (с тим што је у њој истакнуто да је реч не само о обавези, већ и о питању части). А потом, потпуно не-правничким језиком,

²⁹ Уп.: „Устав...“, стр. 78; „Конституција...“, стр. 309.

³⁰ Уп.: „Устав...“, стр. 78–79; „Конституција...“, стр. 310.

³¹ Уп.: „Устав...“, стр. 79; „Конституција...“, стр. 310.

³² „Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов, в заседании от 10 июля 1918 года“, Ю. С. Кукушкин, О. И. Чистяков, *Очерк истории Советской Конституции*, Москва, 1987, стр. 245.

на нивоу народне изреке / пословице, појашњава се дух овог члана, тако да у југословенској варијанти он гласи „ко не даје заједници не може од ње ни примати“, док се у совјетској варијанти једноставније изражава тај дух: „ко не ради, тај не једе“.³³

За разлику од тога, члан 38 крајње сведено уводи важну новину у друштвени живот послератне Југославије – обавезно основно образовање. За разлику од права на рад он није писан у „езоповском духу“. Најважнији ставови, о томе да је основна настава обавезна и бесплатна и да је школа одвојена од цркве, подударају се са ставовима изнетим у члановима 121 и 124 совјетског устава.³⁴

Важно је уочити да Устав ФНРЈ третира нека важна друштвена питања, попут питања брака и брачних односа³⁵, док она нису регулисана совјетским уставом из 1936. године (иста питања могуће је наћи и у албанском и бугарском уставу).³⁶ Ради се о томе да је совјетско брачно законодавство тридесетих година било веома развијено и да је у члану 14 Устава само било наглашено да се виши органи власти и државне управе брину о изградњи основа законодавства о браку и брачним односима.³⁷

Наравно, све наведено представља само уставне норме, може се рећи чак и идеале пројектованог, жељеног друштва/државе. Насупрот томе, друштвена и политичка пракса је, у великој мери, одударала од прокламованих идеала. Али је, ипак, несумњиво имала карактер драстичних и драматичних друштвених преображаја који су послератно југословенско друштво, под командом Броза и његових најближих сарадника, трансформисали у складу са друштвеним моделом и политичким идеалом који је Стаљин изградио у Совјетском Савезу.

³³ Уп.: „Устав...“, стр. 79; „Конституција...“, стр. 287.

³⁴ Уп.: „Устав...“, стр. 79; „Конституција...“, стр. 308–309.

³⁵ Уп.: „Устав...“, стр. 78.

³⁶ Уп.: *Novi Ustavi: Zbirka ustava donetih posle Drugog svetskog rata*, Beograd, 1948, str. 44–45, 74.

³⁷ Упореди: „Конституција...“, стр. 289.